

יום האדריכל 2008 – כנס על חינוך לאדריכלות

צבי אפרת

בצלאל, בפועל

אצטמצם בהרצאה זו לשלושה נושאים. אתחיל, כראוי לכותרת היום הזה, בהבעת עמדה כללית לגבי מצב החינוך לאדריכלות כיום כפי שהוא משתקף בבצלאל. אחר כך אדבר בקצרה על ריבוי בתי הספר לאדריכלות בארץ, על הצורך לייצר הבדל בין בתי הספר ומתוך כך על ייחודו של בצלאל. לבסוף אדבר על תפישתי את בית הספר לאדריכלות כמוסד האמור לא רק להכשיר בעלי מקצוע משובטים, כלומר אנשים בעלי תחומי עניין וכישורים דומים, אלא גם ואולי בעיקר להיות בית גידול למגוון רחב ופולמי של השקפות, התמחויות ומיומנויות.

בנוגע למצב החינוך, אני רוצה להתייחס בחטף לשני צמדי מונחים: פדגוגיה לעומת דידקטיקה, ומקצוענות לעומת אקדמיזם. אתחיל בהבחנה הסמנטית הפשוטה, אולי מובנת מאליה, בין פדגוגיה לבין דידקטיקה: פדגוגיה, להבנתי, עוסקת בבניה ובהבניה מתמידים של סביבת חניכה, לימוד, חקר, דיון ויצירה. האסוציאציות כאן הן: סקרנות, ספקנות, ביקורתיות, הנחיה, עבודה עצמית, עבודת צוות וכד'.

דידקטיקה, לעומת זאת, מציינת הוראה סמכותית, מתודולוגיה טובה, העברה שיטתית של ידע, התנהלות קוריקולרית סדורה, מערכות משוב ובקרה, או בקצרה - אינדוקטרינציה יעילה.

מדוע אני טורח לומר את המובן מאליו? רק כדי לקצר טיעון ארוך אשר זו תמציתו: במישור הפדגוגי, אני מוצא שמצבנו סביר בהחלט ויש לכך כמה אינדיקציות. הביקוש ללימודים אצלנו הולך וגואה, שביעות הרצון בקרב הסטודנטים גבוהה למדי, קל להבחין בחזות יצירה ובהשקעה עצומה, עד כדי התמכרות, גם של

הסטודנטים וגם של המורים. אנחנו מצליחים, בקצרה, להציע חווית לימוד מושכת, מעניינת, מתגמלת ובעלת תפוקת מאוד גבוהות. כל זה הוא בהחלט מקור לשביעות רצון ולאופטימיות.

לעומת זאת, במישור הדידקטי, אני מוצא שמצבנו בכי רע. יש די סימנים לכך שאיננו מצליחים להציב נורמות אקדמיות גבוהות ולהשיג אותן באופן עיקבי. אני סבור שמתוך מתירנות פדגוגית מוגזמת ורלטיביזם אידאי וקורקטיות לכאורה הגענו לנקודה קריטית המעמידה בספק את עצם המונח "השכלה גבוהה". אנחנו מאלתרים. איננו יודעים לומר בביטחון מהו גוף הידע הבסיסי ההכרחי לארכיטקט, כמה טכניקה וטכנולוגיה הוא צריך, כמה הסטוריה ותאוריה, אילו כלים, אילו תוכנות, אילו מתודות, כמה תירגול וכדומה.

לגבי צמד המונחים השני, מקצועיות ואקדמיות, אתוודה כאן שעמדתי השתנו בשנים האחרונות, לאור נסיוני כראש מחלקה. כשהגעתי לבצלאל מהטכניון נדמה היה לי שהמשימה הדחופה ביותר היא לבסס ולייצב את ההכשרה המקצועית של הסטודנטים ובכך להעניק להם כלים להיות ארכיטקטים מתוחכמים. היום, לאחר 5 שנים בתפקידי, אני סבור שההכשרה המקצועית של הסטודנטים היא אמנם משימה הכרחית אבל קלה יחסית. במהלך 5 שנות לימוד ניתן בהחלט להכין כמעט את כל הסטודנטים לעבודה במקצוע ועם רבים מהסטודנטים ניתן להגיע לשליטה וירטואוזית בשפה המקצועית. לעומת זאת, מתברר שהאתגר של הכשרה אקדמית, או אינטלקטואלית, גדול הרבה יותר וכאן אנחנו מוצאים את עצמנו במבוכה גדולה ומדכדכת.

לא אוכל כאן להיכנס לדיון מפורט, רק אומר שלדעתי אנחנו מתקרבים לאפוקליפסה האקדמית, שבה סטודנטים [וגם מורים] כבר לא יודעים לקרוא ולא יודעים לכתוב, ואין להם רצון טבעי להשכלה, לידע ולהתמצאות בסביבת המחיה התרבותית שלהם. נדמה שוויתרנו על הנכס העיקרי שהיה לארכיטקט: מעמדו האינטלקטואלי, סמכותו כהוגה של המרחב, כלומר כפרשן של סטרוקטורות חברתיות וכבנאי הראשי של המגרש התרבותי. היום, בעידן של מנועי חיפוש, עיבוד מידע ותחרויות טריוויה, אינטלקטואל הוא כמעט כינוי גנאי לאחד שלא השכיל להפטר בזמן מנטיותו הבין-תחומיות, מכישוריו האנליטיים, מרגישויותו הפואטיות ומעירנותו הפוליטית.

אני עובר עכשיו לנושא השני:

אני חושב שצריך להיות הבדל של ממש בין בתי הספר לארכיטקטורה בארץ. אחרת אין כל הצדקה ל- 5 מוסדות בטווח נסיעה של כשעה וחצי. אנסה אם כן בחיפזון לייחד את בצלאל. אסתפק בתיאור של שני עקרונות משלימים חשובים בעיני. העקרון הראשון, זה של התנסות מעשית, מסביר את אחת המשמעויות האפשריות של לימודי ארכיטקטורה במסגרת אקדמיה לאמנות ועיצוב. אדגים אותו באמצעות עבודות של סטודנטים. העקרון השני מתייחס למה שאני מכנה "תחושת מציאות", אותה תכונה שאמורה לעמוד ביסוד תהליך השיקום של אותה דמות נלעגת של הארכיטקט האינטלקטואל. ובכן בקצרה, עבורי ללמוד ארכיטקטורה באקדמיה לאמנות פירושו קודם כל הזדמנות להתנסות ישירה, מעשית, hands on, בתהליכי תכנון, עיצוב ובנייה. הדגש הוא על making ולא על doing, על ארכיטקטורה כעבודה, כמעשה, כנוכחות, כמבנה, כארטיפאקט. אני לא מתכוון כמובן לצמצום הארכיטקטורה למימד הארטיזנאלי שלה, אבל בהחלט אפשר לזהות כאן נטייה פטישיסטית של עיסוק בחומר ובמבניות. בואו אם כן נראה מה עושים בבצלאל. [כאן להראות שנים א עד ג.]

שאיפה להתנסות מעשית כפי שתוארה כאן מלווה אצלנו בחינוך לקונקרטיזציה. זהו העקרון השני והמשלים בפדגוגיה של בצלאל. אתאר אותו באופן מילולי:

תחושת מציאות, או תפישת מציאות, היא בעיני תנאי היסוד למחשבה ולפעולה הארכיטקטונית. אני אומר תפישת מציאות ולא התמצאות מרחבית, או יכולת תיאור מרחב, בכדי להדגיש את העיקר בעיני: ארכיטקטורה היא מחויבות מתמשכת לסביבה האנושית והחומרית הקיימת, למה שיש. קונקרטיזציה לכן אינה רק עקרון פדגוגי, אלא הבסיס המוסרי של הדיסציפלינה שלנו, השירות האזרחי שלנו, מהות העבודה שלנו.

בכדי להיות רלוונטיים (ואין דבר נלעג יותר בעיני מארכיטקטורה לא רלוונטית) עלינו להגדיר היטב את תחומי המומחיות והאחריות שלנו ולהגביל ככל הניתן את הממציאות המופרכת, את האטימות לסביבה הקיימת ואת חוסר העניין בחברה כפי שהיא. בשונה מיוצרים אחרים, לנו לעולם אין את הפריבילגיה, וגם לא

את המבוכה, של טבולה רסה, של קנבס לבן, או במה ריקה. אנחנו תמיד מוזמנים, או מזמנים את עצמנו, לזירה שהיא כבר עמוסה ומרובדת, מלאה בסימנים, בהרגלים, בהבדלים, באינטרסים, באנשים חיים, באחווי בנייה.

מה אם כן אנחנו מלמדים את הסטודנטים בבצ'אל? אנחנו מלמדים אותם להתמקם, להגדיר לעצמם נקודת מבט על המציאות הפרוזאית, לייצר לעצמם נקודת אחיזה ערכית ממנה יוכלו להתחיל לקרוא את הסביבה הבנויה כפי שהיא, החל מנתוניה הגלויים כמו חוקי התכנון והבנייה, תהליכי הייצור והצריכה, או מערכות התשתית והשירות, ועד הקודים הסמויים יותר שלה, אלה המוכתבים על ידי פולחנים של זהות, זיכרון, השרדות או כוחנות לשמה.

ואז, אחרי שלמדו להתמקם במרחב, אנחנו מבהירים להם – עכשיו אני מטיל פרובוקציה קטנה – שאכן אין ארכיטקטורה בלי קונצפט, בלי רעיון או עמדה מנומקת, אבל גם אין ארכיטקטורה קונצפטואלית. ארכיטקטורה קונצפטואלית היא אוקסימורון. צירוף מילים פרדוקסאלי שאינו מסתדר עם השכל הישר ובכל מקרה מייצג גישה שמייטרת אותנו המורים, כיוון שלא ניתן ללמד אותה, ואי אפשר להתווכח איתה. במילים פשוטות מאוד, אנחנו דורשים מהסטודנטים להסביר מה הם עושים – לא רק איך הם עושים כפי שהראיתי קודם – אלא גם מהן הבחירות שלהם, מהי האג'נדה שלהם, מהם סדרי העדיפויות שלהם, מהי הרלוונטיות ומהי האפקטיביות של המהלכים שהם מציעים, מה הם חושבים על המרחב האמיתי, זה שהם חיים בו, הישראלי, המסוכסך, המשברי. כיצד הם מתכוונים להתערב בו, להשפיע עליו, לחולל בו תמורה. מי שסבור שדעתנות אינטלקטואלית ואקטיביזם אקדמי שכאלה מובילים בהכרח לפוליטיזציה של המעשה הארכיטקטוני כנראה צודק.

אני מגיע לנושא האחרון: העקרון המנחה מבחינתי הוא להגיע לתוכנית לימודים שאינה מסלול אחד מונוליטי המייצר בוגרים זהים, אלא מאפשרת מסלולי התפתחות שונים בהתאם לנטיות ולהעדפות של הסטודנטים. כאן להסביר על מסלולי ההתמחות, על המשכיות האקדמית ואפשרויות הבחירה.